

MESNEVİLERDE POETİKA¹

POETICS REVIEW IN MESNEVİ

Melike Gökcan TÜRKDOĞAN*

Öz

Yunanca "poiein" fiilinden türetilen, "yapmak", "üretmek", "yaratmak" anlamlarına gelen "Poetika" terimi, genel anlamıyla "Şiir sanatı", yaygın olarak bir şairin şiir sanatına ve bilhassa kendi eser verme biçimine yönelik estetik değerlendirme ve yaklaşımları olarak kabul edilir.

Mesnevi poetikasına dair yapılacak bir çalışma, şairin tüm yazınsal stratejilerini, genelde sanat ve estetiğe dair, özel olarak da mesnevi yazıcılığına ait görüşlerini içerir. Bu çalışmada bir yönüyle tahkiyeli bir eser, diğer yönüyle uzun soluklu bir şiir olan mesnevilerin "yazınsal bir tür" olarak taşıdıkları edebi değerin değerlendirmesine yönelik, mesnevi şairlerinin kendi özgün fikirlerine yaslanan bir poetik sorgulama yapılması öngörülmektedir.

Bu çalışmada klasik edebiyatın tam olarak şekillendiği, Türkçe şiirin kendi sesini bulmaya başladığı önemli bir dönem olan XV. Yüzyılın iki şairi, Şeyhî ve Tâcîzâde Câfer Çelebi'nin mesnevileri üzerinden mesnevi şairlerin bir edebi form olarak mesneviye yükledikleri anlamı ve mesnevilerde iki edebi yönelimin, "orijinal olmak" ve "eski bir hikâyenin yeniden yazılması"na dair poetik yaklaşımların tespiti amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Poetika, Mesnevi, Orijinal olma, Yeniden Yazma.

Abstract

The term "Poetic" which is derived from Greek verb "poiein" and means "to make", "to produce", "to create" is accepted as "Art of poetry" in general sense and commonly as aesthetic evaluation and approaches towards a poet's art of poetry and especially the way s/he shapes her/his own work. "Poetika" which was first used by Aristoteles in today's form discuss theoretical aspect of all artistic activities.

In this study it was anticipated for mesnevi poets to make a poetic interrogation based on their own ideas towards evaluation of literary value of mesnevi as "a literary genre" which is both a narrative work and long-winded poem.

In this study, it was aim to determine meaning of mesnevi as a literary form attributed by two poets, Şeyhî and Tâcîzâde Câfer Çelebi, of XV century - an important period when classical literature is totally shaped and Turkish poetry began to find its own voice - through their mesnevi and determine two literary trends; poetic approaches about "being original" and "rewriting of an old story".

Keywords: Poetics, Mesnevi, Original, Re-écriture"

Giriş

Genel anlamıyla "Şiir sanatı" olarak tanımlanan "poetika", yaygın olarak bir şairin şiir sanatına ve bilhassa kendi eser verme biçimine yönelik estetik değerlendirme ve yaklaşımları olarak kabul edilir. "Poetika" terimi, "yapmak", "üretmek",

¹ Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesinde gerçekleşen TUDES 2011 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı sempozyumunda sunulan bir bildirinin yeniden ele alınması ve genişletilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

“yaratmak” anlamlarına gelen Yunanca “poiein” fiilinden türetilen poétiké kelimesinden gelmektedir (Sümer, 1996: 36). Terimi bugünkü anlamıyla ilk kullanan Aristoteles’in ele aldığı şekliyle “Poetika”, tüm sanatsal faaliyetlerin kuramsal boyutunu konu edinmektedir. Kelimenin sadece şiirle ilişkilendirilmesinde Aristoteles’in eserinin adı olan “peri poétikés/ poetikaya dair” ibaresinin genellikle “şiir sanatı” olarak çevrilmesi etkilidir.

Aristoteles’ten itibaren “Poetika” kavramı tüm dünya edebiyatlarında edebi metinlerin değerlendirilmesinde ve yorumunda bir yöntemler bütünü olarak varlığını devam ettirmiştir. Batı dünyasında “Poetika”, Klasik, Romantik, Modern ve Post-modern edebiyatın çerçevesinde edebiyat bilimi ve felsefenin temel konularından biri olarak çok ele alınmakta ve bir edebi eserlerin değerlendirilmesinde kuramsal çerçeve ve çözümleme metodu olarak görülmektedir.

G. Genette, poetikayı geniş ve genel anlamıyla edebî kriterlerin belirlenmesi olarak görür. Buna göre poetika, yalnızca reel olanın tespiti ve izahı değil, ortaya çıkması mümkün olan tüm eserlerin teorisidir. Yani Şerif Aktaş’ın ifade ettiği gibi esere nispetle aşkındır, eserin dışındadır (Sarı, 2006: 15).

Bir başka poetika teorisyonu, M. Enzensberger’e göre poetika, başlıca iki alanı kapsamaktadır: Bunlardan birincisi şairin kendi poetik sürecini, bireysel çalışmalarını ve emeğini içerir ve şairin şiirsel olan herşeye yönelik tutumunu dile getirir. İkincisi ise, poetikanın bir bilim olarak ele alınması anlamına gelmektedir ve Enzensberger’e göre “teorik-poetika” olarak adlandırılabilir. Bu bakış açısıyla, şairin yaratıcı tutumunu ve eser yaratma sürecini izlemek mümkün olacaktır.(Sarı, 2006: 16)

Yazınsal inceleme yöntemi olarak poetika, Fransız sembolistlerin ve daha çok Rus biçimcilerin çalışmalarıyla günümüzde farklı bir boyut kazanmıştır. Rus biçimciliği, yeni eleştiricilik, poetikayı edebiyatın iç teorisini hazırlamayı teklif eden bir disiplin olarak öne çıkarır (Sarı, 2006: 15). Bu ekolden Veselovski, oluşturduğu ‘Tarihsel Poetika’ yöntemi ile edebiyatın bilimsel tarihini oluşturmaya çalışmıştır. Bu görüşe göre, edebî metinleri incelemek yerine, edebî metinlerden yola çıkarak bir kuram oluşturmak esastır. Türlerin ve biçimlerin oluşumu, estetik düşüncenin gelişimine, toplumsal ve tarihsel sürece bağlıdır (Karaca,2005: 29).

Söz konusu ekolden yetişen teorisyenler içinde çalışmalarıyla öne çıkan isim Todorov’dur. Yaptığı çalışmalarla poetika kuramını sistematikleştiren Todorov, metinleri tek tek yorumlamanın aksine esere bütüncül ve kurallar çerçevesinde bir bakış açısıyla yaklaşmayı teklif eder.Kendi deyişiyle “anlamı adlandırmayı” değil, her bir yapının ortaya çıkışını yöneten genel yasaların bilgisine ulaşmayı amaçlar. O, bu yasaları edebiyatın içinde arar. Buna göre poetika, edebiyata dair “soyut”ve“içsel” bir yaklaşımdır. Poetikanın sorguladığı şey, edebiyat söylemi denen o özgül söylemin özellikleridir. Bu itibarla poetika, gerçek edebiyatla değil, mümkün olan edebiyatla uğraşır.(Todorov,2001:387)

Todorov, Bakhtin, Genette gibi kuramcılar böylece poetikanın eksenini şiir üzerinden tüm “yazınsal beti”lere kaydırmıştır. Böylece poetika, sadece şiir sanatına yönelik değil, daha ziyade “kurmaca” eserlere yönelik bir değerlendirme yöntemine dönüşmüştür. Bu yöntemi kullanan teorisyenlerin bir kısmı dilbilim ekseninde metin çözümlemesi yaparken söylemin ve kurmacanın poetikası üzerinde çalışan kuramcılar eserlerin yapısal özelliklerine yönelmektedir.

Batı edebiyatında Aristoteles'in eserinden doğan poetika merkezli edebî eleştiri devirler ve dönemler boyunca bu şekilde gelişirken, Doğu, felsefe ve edebiyatlarında da Platon ve Aristoteles'in derin bir etkisi olduğu tartışılmaz. Poetika'nın İbn-i Rüş, Farabî, İbn-i Sina gibi büyük İslam âlim ve filozofları tarafından tercüme ve telhislerinin yapılması, şiir sanatına dair erken dönem çalışmaları üzerinde etkili olmuştur (Özdoğan, 2005:16). Ancak Doğu kültüründe ve Klasik Türk edebiyatında edebi estetiğe dair kuramsal çalışmaların poetika eksenli bir metotla yürütüldüğünden bahsetmek çok zor. Divan, tezkire ve mesnevi dibaceleri ve sebeb-i te'lif bölümlerinde şairlerin çoğu kez herhangi bir kurama işaret etmeksizin genelde şiire ve özelde kendi şiir anlayışlarına dair bazı söylemlerin yer aldığı bilinmektedir.

Edebî metnin yorumlanması meselesi Doğu edebiyatlarında "şerh" kültürünü doğurmuştur. Geleneksel metin şerhi öncelikle dini eserlerin anlaşılması, yorumlanması, sözlerin gerisindeki hikmetin çözümlenmesi amacını güder ve daha ziyade dini- tasavvufi edebi geleneğin içerisinde (Yekbaş,2008:189).

Eserlerin edebîlik ölçütleri çerçevesinde incelenmesi ise poetika ve retorik'in kültürümüzde en yakın karşılığı olan "belâgat"ın konusu olmuştur. Belâgat, bir ilim dalı olarak görülmüş ve ders olarak okutulmuştur. Dolayısıyla başlangıcından günümüze edebi metinlerin değerlendirilmesinde tek referans olarak kendi sistemini kurmuştur. Klasik belâgat bilgisi, şiirdeki edebi sanatların irdelenmesine ve metne kattığı anlam ve estetik değerin açıklanmasına hizmet eden filolojik eksenli bir yaklaşım tarzıdır. Ancak, belâgat ilminin nesnesi daha ziyade gazel metinleridir. Mesnevi metinlerinin edebi bir eser olarak ele alınması, yorumlanması, tür ve estetik kriterlerinin açıklanması ise günümüzde hâlâ boşluğu hissedilen bir meseledir.

Bu çalışmada bir yönüyle tahkiyeli bir eser, diğer yönüyle uzun soluklu bir şiir olan mesnevilerin "yazınsal bir tür" olarak taşıdıkları edebi değerin değerlendirmesine yönelik, mesnevi şairlerinin kendi özgün fikirlerine yaslanan bir poetik sorgulama yapılması öngörülmektedir.

Mesnevi poetikasına dair yapılacak kapsamlı bir çalışma, şairin tüm yazınsal stratejilerini, genelde sanat ve estetiğe dair özel olarak da mesnevi yazıcılığına ait görüşlerini içerir. Ayrıca, eserin ait olduğu edebi geleneğin içindeki yazınsal ölçütler; tür, biçim, üslup, yapısal özellikler, anlambilimsel ve göstergebilimsel tüm yaklaşımlar poetika merkezli bir çalışmanın sınırları içindedir. Ancak son derece kapsamlı olacak bu yaklaşımların bu çalışmanın hacmine sığmayacağı açıktır. Bu sebeple, çalışmada Enzensberger'in poetika için belirlediği iki alandan birini, "*şairin kendi poetik sürecini, bireysel çalışmalarını ve emeğini ve şairin şiirsel olan her şeye yönelik tutumunu*" dile getirmek amaçlanmıştır. Şairin yazınsal kriterlerinin, mesnevi yazıcılığında kendisi için çizdiği yol haritasının, yazınsal ve kurgusal stratejilerinin tespiti de yine çalışmada hedeflenen unsurlardır.

Bu çalışmada klasik edebiyatın tam olarak şekillendiği, Türkçe şiirin kendi sesini bulmaya başladığı önemli bir dönem olan XV. Yüzyılın iki şairi, Şeyhî ve TâcîzâdeCâfer Çelebi'nin mesnevileri üzerinden mesnevi şairlerin bir edebi form olarak mesneviye yükledikleri anlamı ve mesnevilerde iki edebi yönelimin, "orijinal olmak" ve "eski bir hikâyenin yeniden yazılması"na dair poetik yaklaşımların tespiti amaçlanmaktadır.

Şairin Poetik Yol Haritası: Sebeb-i Telifler

Bir edebi form olarak mesneviye dair ilk değerlendirmeleri tezkirelerde ve mesnevi metinlerinde gözlemlemek mümkündür. Edebiyat tarihi açısından büyük önem taşıyan tezkirelerin sadece bir edebi antoloji değil aynı zamanda bir edebi eleştiri türünde eserler olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda mesela Âşık Çelebi'nin "*Nerdübân-ı sûtûr-ı gazeliyyâtdan eyvân-ı kasr-ı mesneviye urûc itdi.*" (Tolasa,2002:333) ifadesi, gazeli mesnevi kasrına tırmanan merdiven olarak tanımlaması tezkire yazarının mesneviye verdiği değeri ifade eden bir örnektir. Yine tezkirecilerin bazen gazel ya da mesnevi tarzı arasında bir tercihte buldukları ve o zaman mesneviyi gazele üstün tuttıkları da görülebilir. Meselâ Âşık Çelebi tezkiresinin şiirde önce mesnevi, sonra gazel, sonra kaside şeklinde bir üstünlük sıralaması yaptığını görmek mümkündür (Tolasa, 2002: 333).

Mesnevilerin "dibace", "sebeb-i te'lif", "hatime" kısımlarında mesnevilere ve mesnevi şairliğine yönelik değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Bilhassa "sebeb-i te'lif" bölümünde, o, birbirine çok benzeyen kurguların içinde şairlerin mesnevi yazmaya yükledikleri anlamı ve kendi poetikalarını görmek mümkündür.

Şeyhî, Hüsrev ü Şîrîn'in sebeb-i te'lifinde genel olarak mesnevi yazıcılığına özel olarak da kendi poetikasına dair çok önemli şeyler söylemektedir. Şair, *Hüsrev ü Şîrîn'de* gazel yazmakta belli bir mertebeye erişen bir şairin artık mesnevi yazması gerektiğini söyler. Söz ve mana konusunda belli bir anlayışa sahip biri hevesle beş on beyitlik bir şiir yazabilir. Ama şairin asıl kudreti, hüneri ve direnci mesnevi yazarken ortaya çıkar. Çünkü gazel yazmak birkaç beyt/ev inşa etmek, mesnevi yazmak ise bir şehir kurmak gibidir. Öyle bir şehir ki, her bir evi mamur, her birinin çatısı ve yüksekliği felekten yüce olsun:

*Gazel tarzında ger kalbün kaoidür
Mehekki nakl ü kavlün mesnevidür*

*Heves nakşiyle ider her bir üstad
Biş on beytün der ü dîvârun âbâd*

*Hüner bir şehîr bünyâd eylemekdür
Der ü divarun âbâd eylemekdür*

*Ki her bir beyti ma'mur ola mecmu'
Felekden sathu a'la sakfı merfu' (Timurtaş,1980: b.567-570)*

Hüsrev ü Şîrîn'de Şeyhî'nin kullandığı ifade, poetikasını açığa çıkaran çok önemli ipuçları taşıyor. "Nakl ü kavl" in "mehek"i mesnevîdir. "Nakl" kelimesinin sözlük anlamlarından birisi, bir vak'ayı aktarmak hikâye etmektir. Böylece şairin poetikasının sadece "kavl/söz" e yaslanmayıp hikâyeciliği de içine aldığı açıkça görülmektedir. Böylesi bir manzume, bir bina gibi tek bir temel üzerinde yükselmez, bir şehir gibi mabet, çarşı, ev, saray, sebîl, bahçe gibi birbirinden farklı unsurların özel bir kompozisyonla bir araya gelmesiyle oluşur. Şairin, gazel için kullandığı, "beş on beytin/evin duvarını âbâd etmek" ve bir de "heves nakşı" tabirleri Şeyhî'nin gözünde gazel gibi küçük hacimli eserlerin değerini göstermektedir. Gazel tarzı için her zaman söylenen, sözün bir kuyumcu hassasiyetiyle işlenmesi onun gözünde birkaç nakıştan ibarettir. Şair, geniş hacimli mesnevi tarzının anlık ilhamla kuruluveren ve biraz

işçilikle inşa olan beyt/ ev/ gazel den farklı olarak büyük bir planlama, uzun vadeli işçilik ve fikir kuvveti demek olduğunu ifade etmektedir.

*Sözün âsân olur evvelde nazmı
Yazar lîkin sebât ol nazma azmî*

*Gerek endişe odına sıza mağz
Ki can ağzı diye bir nükte-i nagz (Timurtaş,1980: s.21)*

Mesnevi, “sebat”, “azim” “nazım”, “endişe”, “nükte-i nagz ve magz” istemektedir. Mesneviyi sebep-i te’lif kısımlarında geleneksel olan hatif/içses/ilhamla ilişkilendiren şair “Sözün âsân olur evvelde nazmı” derken parlak ilhamın söze, sözün nazma dönüşme macerasını başlangıcı kolay devam ettirmesi zor bir süreç olarak tanımlıyor.

Tâcîzâde Câfer Çelebi de, yerli hayata ve İstanbul’a dair çok şey söyleyen, orijinal konusu ile Türk mesnevi edebiyatında önemli bir yeri olan Hevesnâme’sinde benzer bir yaklaşımı dile getirir. Eserin sebep-i te’lifinde şair kendi yetişme serüvenini anlatırken, gazellerinin dostları arasında hayli beğeni topladığını, bir zaman geçtikten sonra edebiyattan anlayan dostlarının artık ondan mesnevi yazmasını beklediklerini söyler.

*Bu esnâda baña bir yâr-ı cânî
Didi ey bahr-ı ‘ummân-ı me’ânî*

...
*Budur zannum eyâ her fende mâhir
Ki sensin mesnevîye dahı kâdir*

*Eger sen mesneviye el urasın
Bu ma’nâ üzre bir sâbit turasın(Sungur,2006:205)*

Mesnevi Yazıcılığında İki Yol: Eski Bir Hikâye, Yepyeni Bir Hikâye

Anadolu sahası Türk edebiyatının erken dönemi, XII.- XIV. yüzyıllar arası Türkçe eserlerinin çok büyük bir çoğunluğu mesnevilerdir. Çalışmamızın kapsamı dışında kalan dini tasavvufi eserlerin Attar, Senâî, Sa’î tarzını sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Ancak bir hikâyenin anlatıldığı, pek çoğu aşk- macera veya destanî/ hamasî konuları ihtiva eden erken dönem mesnevilerinin İran edebiyatında bilhassa Nizami’nin takipçileri olduğunu söylemek mümkündür.

Türk edebiyatında, Nizami’nin “Penc Genc” adını verdiği hamsesini oluşturan mesneviler defalarca tercüme edilmiştir. Erken ve ilk klasik dönem diyebileceğimiz XIII. XV. Yüzyıllar arası tercümecilik faaliyetlerinin mahiyeti ise poetik açıdan önemlidir. Tercüme diye adlandırılan eserlerin şairleri kendilerini mütercim olarak görmezler. Onlar, Acem edebiyatında var olup da Türkçede yazılmamış bir eseri “yeniden yazan” şairlerdir. Türkçe olarak yeniden yazılan eserlerin orijinalinden kurgu, üslup, hacim ve pek çok bakımdan farklı bir yol izlediği görülür. Bu eserler kısmen tercüme, fakat genel anlamda naziredir. Ağâh Sırrı Levend, Ali Şir Neva’ye dair yazdığı eserinde bu tarz eserleri tercüme değil, İran edebiyatında olduğu gibi “cevap” olarak niteliyor. Levend’in Bertels’den aktardığı yorum şu şekildedir: Farsçadan çevirilen eserleri Batıdaki anlamıyla tercüme saymak doğru değildir. Bu eserlerde öyle parçalar vardır ki ilk müellifin eserinden daha yüksek bir sanat değeri

taşır. Şairler ele aldıkları konuları yeniden işlemişler ve eserlerine alçak gönüllülükle ilk müellifin eserinin adını vermişlerdir.”

Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i Nizami'nin Penc Genc'inde yer alan aynı adlı mesneviye naziredir. Sehi ve Latifi tazkirelerinde Şeyhî'ye dair aktarılan bir anektotta Harname'nin devrin sultanı tarafından takdir edildiği, buna karşılık sultanın maiyetindeki ricalin, Sultan II. Murad'a Şeyhî'nin Hamse-i Nizami'ye denk bir hikâye yazarsa iltifatı hakkeceğini söyledikleri aktarılır. Sultan da Şeyhî'den Husrev ü Şîrînhikâyesini yazmasını ister. Eser, sultanın takdirini kazanır. Bu kez etrafındaki belagat ehli kişiler “Hamse-i Nizami'den terceme ve traştır, medhe layık değildir.” derler. Ona getirilen bu eleştiri “terceme” ve “tırâş” ifadeleri klasik edebiyat hakkındaki yaygın kanaatlerin aksine, bu kültürün içinden yetişenlerin birebir tercüme ya da aktarımı hafife aldıklarının göstergesidir.

Kınalızâde Hasan Çelebi,tezkiresinde Husrev ü Şîrîn'in sıradan bir tercüme olmayıp mesnevideki kudretini gösteren kendine mahsus bir çalışma olduğunu ifade ediyor. Şeyhî bu mesnevide kendi kurgusunu oluşturabilmiştir.(Timurtaş,1980: s.147)

Sıradan bir tercüme ya da büyük üstadın izinden gitme değil, Nizami'nin “Penc Genc”ine onunla boy ölçüşen yer yer ona yakın durup yer yer kendi kurgusunun peşinden giden bir eserle “tarz-ı Acem”in büyük üstadına bir cevap vermiştir. Sehi tezkiresinde Şeyhî, o güzel bir hikayeyi çok daha güzel bir şekilde yeniden kurgulayan bir şair olarak övülür. Bunlar klişe övgü sözleri değildir. Şeyhi o “güzel”i “Acem” kılığında soyup “Rûmî” kılığa büründürmüş; eski elbiselerden kurtarıp bambaşka bir görünüşe büründürmüştür.

*Acem tonundan ol mahubı soydı
Heman-dem Rûmi üslûbuna koydı*

*Soyup eğninden ol köhne pelâsın
Düzeltdi Rûmî atlasdan libâsın*

*Boyuna hil'at-i hüsnî biçüp rast
Virüp endâm ü düzetdi çep ü râst*

*Şu resme itdi ziyet virdi tertib
Gören can virüp eyler ana tergîb (Timurtaş,1980: s.140)*

Şeyhî, Husrev ü Şîrîn mesnevisinde eserini yazış hikâyesini hatiften gelen ilhama bağlar. İç monolog tekniğiyle verilen bu bölümde şair,“Bir “kitab” nazmetmekle Nizami'den itibaren selefi kabul ettiği Acem üstadları gibi dillerde dolaşan bir hikâye bırakarak ölümsüzlüğü, yani şöhreti yakalamak isteğini dile getirir. Hatifle söyleşmek şairin içindeki maddi ve manevi dinamiklerin çatışmasını sergiler. Hatiften gelen ses, şairin ölümsüzlüğü arayan kendi iç sesi, ona bir yüce hakikati fısıldar: “âlemde adı yaşayan ölmemiş demektir. Aslolan insanın dünyada bıraktığı adıdır. Mal mülk boştur. Asıl hazine söz cevheridir” der. Şairin hayatın maddi boyutlarını, hayat mücadelesinin mahiyetini yakından tanıyan iç sesi, bir eserin vücuda gelmesinin reel şartlarını sıralar. Buna göre, iyi bir eser vücuda getirmek için,“hikmet”, “şeriat”, “belagat” ve “feragat” gibi donanımlara sahip olmanın yanında geçimini sağlayacak maddi güç ve emniyet de lazımdır.

Husrev ü Şîrîn'de dillendirilen bu kurgu şairin iki temel motivasyonunu açığa çıkarmaktadır. Bu aynı zamanda şairin eserden beklentisidir. O, birkaç beyitlik bir bina değil, koskoca bir şehir kurmak olarak kabul ettiği eseri sayesinde devrinin sultanını tarafından takdir edilmek istemektedir. Bir eser vücuda getirmenin şartlarından saydığı maddi destek ve himayeyle birlikte takdir edilme duygusunu da yaşamak Şeyhî'nin hedefleri arasındadır.

Matla'-ı Dâstân'la hikâyeye giriş yapan şair can kuşuna sesleniyor. Şair, hikâyenin bu ilk mısralarında can/ öz / cevher olan iç âlemini mânâ avını ele geçirmek için gökyüzünü baştan başa kat eden ve cihan bostanında dolaşan bir kanat vurmayla an be an felekleri temaşa eden bir kuş metaforuyla açığa çıkarmaktadır. Şairlik mizacı Mesih gibi yükselmeyi, Musa gibi Tur dağına temâşâ etmeyi Davut gibi Zebur okumayı Hz. Muhammed gibi mübarek kelama sahip olmayı mümkün kılar. Bu mısralarda çizilen tablo, şiirin sınırları aşan bir anda gökleri ve yeri kat eden bir gücü olduğunu göstermektedir ki bu bize biraz da şairin neden mesneviyi tercih ettiğini gösteriyor. Şair, geniş ufuklara, arza ve semavâta açılan bir şiir istiyor. Mesnevi, bu genişliği ona sağlayan uzun nefesli, geniş ufuklu bir imkândır. Bu tarzda nazm ederek gelmiş ve geçmiş bir arada kucaklayabiliyor. Zamane okuruna geçmişin hikâyesini anlatabiliyor. Mesnevi yazarak adeta tayy-ı zaman ve mekân yapabiliyor. Geçmiş yarına taşıyabiliyor. Unutulmuşu hatırlatabiliyor.

*Pes evvel arza kılan dâstân
Ki Hak lütfuyla şâd olsun revân*

*Kırup mâzi hadisinden rivâyet
Bu hâl ile itdi âlemden hikâyet*

*Ki daim nîş iden nûşin revânın
Çü hatm itdi işin Nûşinrevân'ın (Timurtaş,1980: s.30)*

Tâcîzâde Câfer Çelebi' nin de mesnevi yazmaya gönül verdiği aşikârdır. Bununla beraber önceki asrın tercüme ağırlıklı mesnevilerine dolayısıyla çok tekrarlanan Acem hikâyelerine rağbet etmeye de niyeti yoktur. "Hevesnâme", tamamen orijinal bir eserdir. Türk edebiyatına mahsustür özelliği gösteren "sergüzeştname"- "hasbihalnâme" tarzında bir eserdir. Bu türde eserlerin şehrengizler gibi bir şehir ve şehir kültürüne odaklandığını görmek mümkündür (Akkuş,2006:236). Hevesnâme, mimarisıyla, kültürüyle, tabiat güzellikleriyle tüm gerçekliğiyle İstanbul'u anlatır ki, bu yönüyle de Türk edebiyatında bir ilktir.

Şairin poetikasının önemli esaslarından birisi özgün bir hikâye konusu bulmaktır. Yepyeni bir hikâye anlatarak eskilerin tekrarlayıp durdukları köhne mevzulardan uzaklaşmak istediğini, eserinin sebab-i te'lif bölümü olan hasbihalinde dile getirir. Hem şiir yazmak konusunda onu yüreklendiren dostları da ondan bir "kıssa-i nev" istemektedir. Câfer Çelebi'nin şiir kabiliyeti dostlar meclisinde söylediği parlak gazellerle, mânâ incilerini dizmekle kendini gösterse de dostlar ondan bir mesnevi beklemektedir. Çelebi'nin madem ki böyle bir icat kabiliyeti vardır, o halde Husrev ü Şîrîn gibi köhne hikâyeleri okumaktan sıkılan yârâna daha önce hiç işitilmemiş bir mesnevi sunabilir.

Dostları ondan bir "kıssa-i nev" beklemekte, gönlü de o ana kadar okumuş olduğu uydurma, yalanlarla süslü hikâyeler yerine yepyeni ve üstelik gerçek bir hikâye anlatmayı arzulamaktadır. Tarih sayfalarında gezinip, eski efsanelerden birinin

kahramanları hakkında bir şeyler uydurmak, şaire göre başkalarına dair yalan söylemek, iftira atmak gibidir. O halde tek gerçek kendi yaşadıklarıdır. Ona düşen de gönlünün sözünü dinleyip kendi "ser-encâmını" yazmaktır.

*Ne kizb u iftirâ eylesen icâd
Yeg ol kim eyleyem kendüme isnâd
...
Heves kıldum diyem bir hoş hikâyet
Ki kimse kılmamış ola rivâyet
...
Benüm itsem ne hasb-ı hâlümi nazm
Ser-encâmum añup ahvâlümi nazm (Sungur, 2006: 212)*

Şairin kendi hikâyesini anlatmaya karar vermesini bir tür realizm olarak görmek, doğrusu anakroniktir. Ancak, her zaman anlatılan malum hikâyelerin gerçeği temsil etmediğine özel bir vurgu yapılmaktadır. Eski hikâyelerde anlatılan şeyler tarih kitaplarına geçmiş, gerçek olduğuna inanılan vak'a ve şahsiyetler olsa bile "nakil" esnasında değişik unsurların eklenmesiyle gerçekten uzaklaşmakta yani, yeniden kurgulanmaktadır. Şairin bu düşüncesinin mimesis yaratan sanatçıyı gerçeği saptırmak ve sahte gerçeklik oluşturmakla suçlayan Platon'un düşünceleriyle uyum içinde olduğunu söylemek mümkündür (Platon,2010, Tunalı, 2011).

*Tetebbu' itdüm ahbârı ser-â-ser
Tevârihi vü esmârı ser-â-ser

Bu ma'lûm oldı âhir kim rivâyât
Muzahrefdür kevâzibdür hikâyât

Didüm kim nakl iderven çün kevâzib
Dilüm söyler mesâvî vü mesâlib

Ne lâzım eyleyüp bâtil de'âvî
Füsürde mürdeler idem mesâvî (Sungur,2006: 212)*

Câfer Çelebi ayrıca, bir önceki asrın şairlerinin en önemli hedefi olan İran edebiyatının büyük şaheserlerinin tercüme ve yeniden te'lifi yoluyla Türkçe'ye kazandırmasını hafife almaktadır. Eski bir hikayeyi yeniden canlandırmaya çalışmanın kendine mahsus bir hikâye yazamayan şairlerin işi olduğunu zaten bilmektedir, üstelik okuyucu kitlesi demek olan yârân da bu kendilerine anlatılıp duran bu köhne şeylerden bıkmıştır.

*Kühendür kıssa-i Şîrîn ü Hüsvrev
Revâdur söyleseñ bir kıssa-i nev

Ağız bir eyleyüp anuñla her yâr
Bu yüzdən eylediler hayli güftâr (Sungur,2006: 205)*

Aynı şekilde XV. Yüzyılın en önemli mesnevisi olan "Hüsvrev ü Şîrîn"i kaleme alan Şeyhî'yi de orijinal bir şair olarak değil, Acem tarzının taklitçisi olarak gördüğü anlaşılmalıdır.

*Bu hal ile iy merd-i üstâd
Birinün dahi yok şanında icâd*

*Muayyen her birinün hal ü kali
Oluptur tercüme ulu kemali
.....
Hayal-i hassa çün kâdir degüller
Hakikatde bular şair degüller (Sungur, 2006: 208)*

Tâcîzâde, "Hayal-i has"ı, şairin kendi hayal dünyasını eserinde kurgulamasını şairliğin en önemli kriteri olarak alıyor. Hikâyenin kurgusu, konusu, buluşu orijinal değilse "bular şair degüller" yargısında ifadesini bulan taklitçi ve takipçi eserler arasında zikrediliyor.

*Ararsan defterini her birinün
Tetebbur eyler isen sözlerini

Bulmazsın birinde mâni-i has
Bulursın gayrün âhengine rakkâs (Sungur,2006: 181)*

*Gerek sen idesin bir kıssa perdâz
K'ışitmiş olmaya bir kıssa-perdâz*

*Senün ihdâtun ola tavr u tarzı
Sana mahsûs ola üslûb-ı nagzı*

*Senün ola ne kim var zışt eger hûb
Birisi olmaya gayriye mensûb (Sungur,2006: 180)*

Mesnevi, iyi kötü her ne şekilde olursa olsun ancak, "gayriye mensup" olmasın. Eserin hatime bölümünde şair kimsenin "habbe" kadar pay sahibi olamayacağı mesnevisiyle övünür. Gerçekten bir şair olarak en belirgin hedefine özgünlük idealine erişir.

*Bu tarz-ı nagz u bu üslûb-ı garrâ
Yemîn itsem hanît olmazam asla*

*Benümdür evvel âhir az eger çok
İçinde kimsenün bir habbesi yok (Sungur,2006: 180)*

Ancak mesnevi yazmak şiir yeteneğinin üstünde ve hatta şairin mesnevi yazabilmenin şartı olarak gördüğü hayal-i has ve icad kabiliyetinin de ötesinde bir güç gerektirmektedir. Mesnevi Şeyhî'nin son derece orijinal ve yerinde benzetmesiyle şehir kurmak gibidir ve büyük bir işçiliğe taliptir. Adeta Ferhat'ın külüngle dağı delmesi gibi mucizevî bir eylemdir kalemle şehir inşa etmek. Tâcîzâde'yi korkutan tek şey, can u gönülden teslim olmak gereken bu çetin mesaidir.

*Cevabında didim anlara ben de
Ki vardır gerçi kudret ana bende*

*Dil ü candan gerek likin teveccüh
Ki kabil kâbil ola kılmağa tefevvüh*

*İnen çok cidd ü cehd itmek gerek ol
Ki hâs u âm içinde ola makbul (Sungur,2006: 211)*

Sonuç

Aristoteles, "Metafizik" adlı eserinde bilimlerin sınıflandırmasını yaparken, insan hayatını etkileyen üç temel bilme etkinliği içinde, üçüncü olarak sanatsal yaratmayı ele alan poetika bilimini irdeler. Poetik bilimler diğer iki çeşit bilimden farklıdır; çünkü "poiesis"i, "yaratmayı", konu edinirler. Poetika, bir eser meydana getirme sürecini ele alırken, diğerlerinde böylesi bir yaratma eylemi söz konusu değildir.

Mesnevilerin "dibace" "sebeb-i te'lif" ve "hatime" bölümleri şairlerin poetik beyanlarını dile getirme fırsatı buldukları bölümlerdir. Söz konusu bölümlerde ortaya çıkan değerler, öncelikle bir edebi form olarak mesnevinin "tür poetikasını" gösterir. Buna ilaveten, şair, sınırları ve kuralları çok belirgin olan klasik mesnevi yazıcılığında öznel poetikasını ifade etme fırsatını da yine bu bölümlerde elde eder. Billhassa "sebeb-i te'lif"lerde şairler, çoğu kez küçük bir öykü kurgulayarak kendilerinden önce yazılmış mesnevileri anarlar. Bu, şairin eserini Holbrooke'un ifadesiyle "mesnevi soyağacı"ndaki aitlik zincirinin neresinde durduğuna işaret etmesidir. Mesnevi kanonun şüphesiz en önemli ilklerinden olan Nizami'den itibaren Acem ve Türk edebiyatında yazılan mesnevilerin karşısında yeni bir güç ve ilhamla durmak mesnevi şairinin en önemli motivasyonudur. Mevlana'dan Şeyh Galib'e kadar tüm mesnevilerde bu ilişkilendirme, karşı çıkma veya devam ettirme yönelişini görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin(2006) Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, Ankara: Fenomen Yay.
- ARİSTOTELES(2010), Poetika, (Çev. İsmail Tunalı) İstanbul: Remzi Kitabevi,
- DİLBERİPUR, Asgar(1999), "Türk Edebiyatında Nizâmî'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazarlar"(Çev.: Doç. Dr. M. Fatih Köksal) *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 8, s. 199-238.
- KARACA, Alaattin(2005), İkinci Yeni Poetikası, Ankara: Hece Yay.
- PLATON(2010), Devlet, İstanbul: Athena Yay.
- SUNGUR, Necati (2006), Tâcizâde Câfer Çelebi, Hevesnâme, Ankara: TDK yay.
- ŞENTÜRK, Atilla (2002), XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler, İstanbul: Kitabevi, s. 178.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1968), Şeyhi, Hayatı ve Eserleri, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1980), Şeyhi ve Husrev ü Şirin'i, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TODOROV, Tzvetan (2001), Poetikaya Giriş, İstanbul: Metis Yay.
- TODOROV, Tzvetan (2010), Yazın Kuramı, İstanbul:YKY Yay.
- TOLASA, Harun(2002), Sehi, Latifi, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıl EdebiyatAraştırma ve Eleştirisi, Ankara: Akçağ Yay.
- TOLASA, Harun(1982), "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, V.1: 15-46.
- TUNALI, İsmail (2011), Grek Estetik'i, İstanbul:Remzi Kitabevi.
- YEKBAŞ, Hasan(2008), "Metin Serhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,S. 23 sf.189-215